

"אל תקרי הליכות אלא הלכות"

הלכות חנוכה, פרקים ג-ד

מבנה ותוכן

א	מגילה	
ב	מגילה	
ג	חנוכה- ימי שמחה והלל	הרקע (א-ב), שמחה הלל ונרות (ג-ה), מצוות ההלל (ו-ט), אופן קריאת ההלל (י-טו).
ד	הדלקת נר חנוכה	הנרות (א-ד), זמן ומקום (ה-ח), החיוב (ט-יא), חשיבות המצווה (יב-יד).

פתיחה

ואינן מן המניין – אינן ממנין תרי"ג מצוות של תורה. "ויש מצוות אחרות שנתחדשו אחר מתן תורה, וקבעו אותן נביאים וחכמים ופשטו בכל ישראל--כגון מקרא מגילה, ונר חנוכה, ותענית תשעה באב, וידיים [נטילת ידיים], ועירובין. ויש לכל מצוה ומצוה מאלו פירושי דקדוקין; והכול יתבאר בחיבור זה" (הקדמה למשנה תורה, אחר מנין המצוות). וראה שם הטעם בתקנת קריאת המגילה וממנה לחנוכה ולשאר: "שהנביאים עם בית דין תיקנו וציוו לקרות המגילה בעונתה כדי להזכיר שבחיו של הקדוש ברוך הוא ותשועות שעשה לנו [יחד עם גבורתינו], והיה קרוב לשווענו כדי לברכו ולהללו, וכדי להודיע לדורות הבאים שאמת מה שהבטיחנו בתורה, "ומי גוי גדול, אשר לו אלוהים קרובים אליו" ... ועל דרך זו היא כל מצוה ומצוה שהיא מדברי סופרים, בין עשה ובין לא תעשה" (סוף ההקדמה למשנה תורה).

יש בכללן שתי מצוות עשה מדברי סופרים, ואינן מן המניין. ובאור שתי מצוות אלו בפרקים אלו.

חנוכה – ימי שמחה והלל

הרקע (א-ב)
א השווה: "על הניסים ועל הגבורות ועל המלחמות ועל התשועות ועל הפדות ועל הפורקן, שעשית עימנו ועם אבותינו בימים ההם בזמן הזה: בימי מתתיה בן יוחנן כוהן גדול חשמונאי ובניו, כשעמדה מלכות יוון הרשעה על עמך בית ישראל, לבטלם מתורתך, ולהעבירם מחוקי רצונך; ואתה ברחמיך הרבים עמדת להם בעת צרתם, ודת את דינם, ורבת את ריבם, ונקמת את נקמתם; ומסרת גיבורים ביד חלשים, ורבים ביד מעטים, וטמאים ביד טהורים, ורשעים ביד צדיקים ופושעים ביד עושי תורתך; ועשית לך שם גדול בעולמך, ולעמך ישראל עשית פלא וניסים. כשם שעשית עימהם ניסים וגבורות, כך עשה עימנו ניסים וגבורות בעת ובעונה הזאת" (סדר התפילה בסוף ספר אהבה, כה).
בבית שני - בית המקדש השני. מזמן עליית עזרא ועד לחורבן הבית. **ובטלו דתם** - השתדלו לסתור את התורה ולמחות זכרה, בנייתוק הקשר בין עם ישראל לקב"ה¹. **ולא הניחו אותם לעסוק בתורה ובמצוות** - על גזירות שבת, חודש [=תגים], הנקבעים עפ"י קביעת ראש החודש² ומילה². **ופשטו ידם בממונם, ובבנותיהם**

פרק ג: הלכות חנוכה

א בבית שני בשמלכו יון, גזרו גזרות על ישראל, ובטלו דתם, ולא הניחו אותם לעסוק בתורה ובמצוות; ופשטו ידם בממונם, ובבנותיהם; ונכנסו להיכל, ופרצו בו פרצות, וטמאו הטהרות. וצר להם לישראל מאד מפניהם, ולחצום לחץ גדול, עד שרחם עליהם אלהי אבותינו, והושיעם מידם. וגברו בני חשמונאי הכהנים

דף מקרא קצר – מצורף לדפים אלו. בהם הסבר מבנה ותודות.

¹ **השקפה**. ראה איגרת תימן עמ' כ: "אבל הסוג השני [המנסים לבטל תורתנו, והראשון הוא ע"י כוח וחרב] הם פקחי העמים וחכמיהם כגון... היוונים. כי גם אלה זוממים לסתור תורתנו ולבטלה בהוכחות שמטעין בהן ובויוכוחים שהם מחברים, וזוממין לבטל את התורה ולמחות עקבותיה בחיבורים, כמו שזוממין האלמים [באלימות] בחרבם ולא זה יצלח ולא זה יצליח" ועמ' כד: "וכך בבית שני כאשר נצחה מלכות יון הרשעה גזרו שמדות חמורים וקשים על ישראל כדי להכחיד את התורה לפי דמיונם, וחיובם לחלל שבת ודלא ימולו את בניהם, ושיכתוב כל אחד על בגדו אין לו חלק בה' א-לוהי ישראל, ושיחרוט על קרן שורו כך ואח"כ יחרוש בו".

² **מנהג**. למקור הדברים ראה מגילת אנטיוכוס (כך הגייתה במסורת תימן, לא אנטיוכוס) מצורפת לספר דניאל עם תרגום רס"ג למארי. ושם בהקדמה כותב מארי: "ובכל סידורי התפילה העתיקים נוסח תימן המקורי כלומר "בלדי", הנקרא "תכאליל", רבים "תכאליל", כתבו מגילה זו כחלק מסדר תפילת חנוכה ומנהגיה. כי לפניו היו נוהגים ללמד לתינוקות בבתי הספר בימי החנוכה, אלא שבמאתיים וחמישים השנה האחרונות כאשר פשטה פשתה ורבתה השטחיות בכל פינות התורה ולימודה בשל סיבות שהזמן גרמן, חדלו מלמדי התינוקות ללמד כי רובם לא ידעו מה היא... ברם זכור לטוב סבי זצ"ל אשר החזיר עטרה ליושנה ולימד אותה לתלמידיו בימי החנוכה.... וכך נהגו אחריו לתלמידיו ושומעיו דברו שבימי החנוכה שנוהג לתלמידים...".

³תלמוד כתובות ג, ב, ושבת כג, א ורש"י.

⁴מו"ר הרב ד"ר אליהו זייני, ירבו שנותיו, בספרו "עץ ארז 2" העתיד לראות אור בקרוב.

⁵ **מסורת**. יש הבדל לכאורה, בשנה אחת בין מניית השנים שחלפו מאז חורבן הבית כפי שמונים יהודי תימן (ראה למשל "שיח ירושלים", בסוף ערבית של תשעה באב, וקטע זה אינו בכל הסיפורים התימנים העתיקים) שלכאורה לפי תיארוך זה החורבן היה בשנת 3829 לבין תיארוך של חלק מלוחות הזמנים בארץ ישראל של שאר העדות (3828). אך כבר עמדו על כך שההבדל נובע האם המניין לשנת בריאה או לשנת יצירה, שהייתה שנה לאחר מכן [הארה שהאיר לי ד"ר אורי מלמד, שהפנה לספר "הלוח ושמושו בכרונולוגיה" של א.א. עקביא]. וההיסטוריונים נוקטים ב 3830 (שנת 70 למנין הגויים).

⁶ראה חוברת "חרות ואור על חנוכה" לרב אורי שרקי.

⁷**השקפה**. להארות מעטות על שינוי ממנהגו של עולם: אף שהוא אפשרי - ראה מו"נ ב, כה: "דע, כי עם חידוש העולם יהיו כל הניסים אפשריים". וראה פיהמ"ש אבות ה, ה. מו"נ ב, ב, בהערה 73 על שינוי ממנהגו של עולם לאחר ששת ימי בראשית. ואף **יש ניסים נפשוטים**, "אין אנו מאמינים למופתים כמו שהאמנו [במעמד הר סיני בכל הדורות] למשה רבנו, ואין אמיתתם שווה בעינינו" (אגרת תימן, עמ' לח) ולא נועדו הניסים להשתתף האמונה, "שהאמין על פי האותות--יש בליבו דופי, שאפשר שיעשה האות בלט וכישוף. אלא כל האותות [הניסים] שעשה [משה רבנו] במדבר - לפי הצורך, לא להביא ראיה על הנבואה" (יסודי התורה ח, א). ואין שינוי ממנהגו של עולם דרישת אימות לנביא שיבוא (ראה שם י, א), ואין להאמין לנביא מתוך ניסים שיעשה (ראה שם י, א). ואין שינוי מטבע העולם אף לא בימות המשיח: "אל יעלה על הלב שבימות המשיח, ייבטל דבר ממנהגו של עולם, או יהיה שם חידוש במעשה בראשית; אלא עולם כמנהגו הולך..." (מלכים יב, א). **ואף בית הבחירה - לא בנס ומן השמים ירד הבניין, אלא רק השכינה** תרד מן השמים בבנין שיוקם (הארת מו"ר אליהו רחמים זייני, ירבו שנותיו). ראה בניין בית המקדש: בית הבחירה א, ח-יב.

⁸**לשון**. ראה במדבר ז, ז, "חנוכת המזבח" ואלו הפסוקים שקוראים בתורה בחנוכה. וראה משנה מנחות ד, ד; "אין מתכנין...את המנורה אלא בשבעה נרותיה בין הערביים" ופיהמ"ש שם: "וענין החינוך ההרגל...והושאלה מלת חינוך בדברים אלה להתחלת העשייה, כאילו מרגילים כלי זה לעבודה זו על דרך הדמיון לאדם בתחילת לימודו מדע מסוים או מידות מסוימות שיתרגל בהם עד שיקלטו בו כתכונה"

⁹אוצר הגאונים שבת (התשובות ס"י סז, עמ' 23). הובא ביד"פ.

¹⁰**הלכה והשקפה**: הביטוי ולתקן העולם נזכר רק במקום אחד נוסף: "כל ההורגין נפשות שלא בריאה ברורה, או בלא תראה, אפילו בעד אחד, או שונא שהרג בשגגה [שאנים יכולים להיהרג בדין ובמשפט]--יש למלך רשות להרוג אותם, ולתקן העולם כפי מה שהשעה צריכה. והורג רבים ביום אחד, ותולה ומניחן תלויים לים רבים, **להטיל אימה, ולשבור יד רשעי העולם**" (מלכי ג, יאנ[?]). ובכך מתקנים - החומר והרוח, המלוכה והסנהדרין - את העולם. וראה ביאור סוף הלכות חנוכה.

¹¹**לשון**. המילה "חנוכה" משותפת לשם החג, ולמנורת הנרות. והיום נתייחדה המילה המחודשת "חנוכיה". [ומילה זו אינה נמצאת במילון אבי"י, והומצאה ע"י האקדמיה ללשון העברית. הארת ה' אהרון קאפח, ראה הערה 25].

¹²**הלכה**. על טבילת כלים כותב מארי שאין מברכים (במאכלות אסורות יז, ו, אות ז) אע"פ שמצווה זו הריחה ודאי של דבריהם... וטעמו "שחיובה קל וקלוש מאוד...שהרי אפשר להפקיעה בכל מיני דרכים... לפי שאינה מוגבלת אצלנו ולא מגיעול אלא להפקיע מרשות גוי, ולא נזכרה לה ברכה בדברי הרמב"ם, לא על הטבילה ולא על טבילת כלים. וכך מסורת מסורה לנו מאבותינו נוחי נפש מדור דור, שאין לברך על טבילה זו כלל" (כתבים ב, 556).

¹³**הלכה**. מארי: "כלומר שהיה בידי החכמים והנביאים שתקנו את המגילה אמות מידה ידועים וקבועים אמתי לומר אותו ההלל, וכיוון שחז"ל הקפידו והחמירו שלא לומר אותו ההלל שלא במקומו ושלא בזמנו כדלקמן, לפיכך לא מלאם ליבם לתקן אמירת אותו ההלל. אלא ניסחו וחיברו הלל משלהם לאומרו היום, וזוהי המגילה... וכך לדורות לא מי שהוא יראה על שנגאל ממות לחיים ומשעבוד לגאולה וכיוצא - אין שום מניעה שיתחבר נוסח כעין מגילת אסתר וייאמר כשירה, ואם תרצה אמור כהלל, כי חז"ל החמירו מאוד באמירת ההלל הידוע בכל עת מצוא וכמו שאמרו בשבת קי"ב, "הקורא הלל בכל יום הרי זה מחרף ומגדף" ואין אנו יודעים טעמי חז"ל בחומר זה... בכל אופן מה שאין אנו יודעים טעמי חז"ל אינו מגרע מאומה מחומר דבריהם... מעתה כל דור ציבור וקהל הקובעים זמן חג ומועד רשאים לתקן לחבר שיר חדש על הגאולה ועל התמורה, וצריכים לנהוג זהירות בחומרי חז"ל קדושי עליון". ואף שאין כדאי, ואחרי הס"ר, אין דבריו ברורים לי שהרי שם מדובר על היחיד ולא על הציבור, ועוד ההדגשה היא "בכל יום" ויתכן שרק משום כך, הביא רבנו בסוף הלכות ברכות דין: "ולעולם ייזהר אדם מברכה שאינה צריכה, וירבה בברכות הצריכות; וכן דויד אומר: 'בכל יום, אברכך' (תהילים קמה, ב)" ולא סיים רבנו את סוף הפסוק "אהלה שמד". ודבריו במגילה א, א, אות ב: "...ומכל מקום למדנו מדברי הידי אליהו שאין ב"י או חכמים רשאים להתקין מועדים חגים וזמנים אלא ע"פ נביאים" גם דבר זה אינו מובן לי, שהרי חנוכה אינו ע"פ נביאים. ודברי מארי מכוונים כלפי הלל ביום העצמאות וביום ירושלים. ובתשובה בע"פ אמר מארי כי הנמצא במקום בו אומרים הלל - יש לומר איתם, אך אין עונים אמן. ונראה למו"ר הרב אליהו זייני כי ברכת ההלל ביום העצמאות וביום ירושלים, אינה מדין מנהג (שאין מברכים עליה) אלא מדין תקנה והודאה על **המציאות החדשה** (וטובה גדולה מא-לוה אבותינו, אף אם עדיין חלקינו לא מתוקן בכל הודו), **שאין למסורת הפסיקה ע"פ רבנו ולמנהגי עדות בגולה התייחסות אל מאורע כדוגמתו, משום שהמציאות לא היתה קיימת** מזמן חורבן הבית וחיבור תלמוד (בשונה מדין **שמתחדש** על מציאות קיימת), והרי אף ברכת הדלקת הנר - נתקנה לאחר התלמוד בזמן הגאונים (ראה שבת ה, א, אות ז). ועל דברי גאונים כותב רבנו: "וכן אם למד אחד מן הגאונים שדרך המשפט כך הוא, ונתבאר לבית דין אחר שעמד אחריו שאין זה דרך המשפט הכתוב בתלמוד--אין שומעין לראשון, אלא למי **שהדעת נוטה לדבריו**, בין ראשון, בין אחרון. ודברים הללו, בדינים וגזירות ותקנות ומנהגות שנתחדשו אחר חיבור התלמוד. אבל כל הדברים שבתלמוד הבבלי, חייבין כל ישראל ללכת בהם" (הקדמה למשנה תורה, לב-ג).

¹⁴**מנהג תימן**. מארי: "ומנהגינו בראש חודש ושאר ימי הפסח חוץ מיום ראשון לקרוא בדילוג בלא ברכה לא בתחילה ולא בסוף, ויחיד אינו קורא כלל".

¹⁵**הלכה**. מארי: "כי אין יסוד למה שכתבו מקצת הפוסקים שאין להרבות בברכות, כמו שבארתי בהרחבה בתפילה ז, טז. וכן אתה ה' למדני חוקיך".

¹⁶**מחשבה**. הטעם מוזכר בתלמוד ערכין י, א. והביטוי "מעשה ידי טובעין בים, ואתם אומרים שירה!" (סנהדרין לט, ב, וראה שם). - אינו עניין לכאן. "מעשה ידי" - הם בני ישראל. "טובעין" - עומדין לטבוע. "ואתם" - מלאכי השרת. "אומרים שירה" - כבכל יום. וראה מאמרו של מו"ר הרב ד"ר אליהו זייני, ירבו שנותיו, בחוברת "ענייני פסח בהלכה ובהגות" (תשנ"א).

¹⁷**מנהג תימן**. מארי: "וכך הוא גם מנהגנו. וקורין אותו כל הקהל ביחד בקול אחד ובנעימה אחת, ואין כופלים ראשי פרקים. עד 'אודך כי עניתני' ומשם עד סוף ההלל שליח הציבור אומר כל משפט, והציבור כופלין אותו, חוץ מן 'ברוך הבא', שהציבור עונין 'בשם ה'".

¹⁸**הלכה**. מארי: "ויברור נראה כי לדעת רבנו העוסק במצוה פטור מן המצוה בשעה שהוא עוסק במצוה שבידו. אבל אם יש לפניו מצוה שאם יתחיל בה תגרום לו ביטול מצוה שעדיין לא חל ולא הגיע זמנה, אין זה בגדר העוסק במצוה פטור מן המצוה, כיון שטרם הגיע זמן חלותה אף שהיא צפויה. ודלא כפירוש רש"י... ומתשובת רבנו נראה ברור שאם שכח להניח תפילין, או להתעטף בציצית ונוכר בתוך קרית שמע, אינו רשאי להניח בין הפרקים אף בלי לברך שהרי הוא מעביר על המצוות, ובוודאי שאינו רשאי לברך... עוד כתב רבנו תפילה י, טז בדין הנכנס לבית הכנסת ומצא ציבור מתפללין, והתחיל להתפלל בתוך הנחה שיסיפק לסיים... עוד שאל יגיע שליח ציבור לקדושה, ולא יפסיק, דבר שחלקו

שהיו גוזרים על כל בתולה הנישאת שתבעל להגמון (שר צבא) תחילה³. **ונכנסו להיכל** - המבנה העיקרי בבית המקדש "ואלו הן הדברים שהן עיקר בבנין הבית: עושי בו קודש, וקודש הקודשים, ויהיה לפני הקודש מקום אחד והוא הנקרא אולם; ושלושתן נקראין היכל" (בית הבחירה א,ה). **עד שריחם עליהם א-לוהי אבותינו, והושיעם מידם. וגברו בני חשמונאי הכהנים הגדולים, והרגום והושיעו ישראל מידם** - נשים לב⁴ ללשון הכפולה ה' א-לוהי אבותינו הושיע את ישראל מידם... **בני חשמונאי הושיעו את ישראל מידם**. הנצחון הצבאי היה נס וישועה משמים. **והעמידו מלך מן הכהנים** - "מתתיה בן יוחנן כוהן גדול חשמונאי ובניו" ויעד העמדת המלך מבואר: "ובכול יהיו מעשיו לשם שמיים, ותהיה מחשבתו ומגמתו להרים דת האמת, ולמלאות העולם צדק, ולשבור זרוע הרשעים, ולהילחם מלחמות ה'-- שאין ממליכין מלך תחילה, אלא לעשות משפט ומלחמה: שנאמר "ושפטנו מלכנו ויצא לפנינו, ונלחם את מלחמותינו" (שמואל א ח,כ) (מלכים ד,ט). **והורה מלכות לישראל** - וזו משמעות "ועשית לך שם גדול בעולםך" הנאמרת בעל הניסים וראה ביאור סוף הלכות חנוכה. **יתר על מאתיים שנה** - אף שבהמשך תקופה זו רבים מן המלכים היו רשעים, הרי אי שבעוד מלכויות הריהי מעלה לישראל. "אמרו חכמים, אין בין העולם הזה לימות המשיח, אלא שיעבוד מלכויות בלבד" (מלכים יב, ב). **עד החורבן השני** - לפי מסורת ישראל בשנת 3828 ליצירה, 68 למניין הגויים⁵.

ב בחמישה ועשרים בחדש כסליו היה - שימו נא לבככם לתאריך זה כיום ייסוד הבית הראשון (חגי ב,ית)⁶ וזמן חנוכה הוא גם סיום עונה חקלאית לעניין ביכורים (ביכורים ב,ו) ושביעית (שמיטה ויובל ד,ו; [ח]; ז, ט; [ט]). **והדליקו ממנו בין הערביים נרות המערכה** - של מנורת המקדש. אף שלא היו זקוקים לכך, שהרי "הדלקת הנרות דוחה את השבת ואת הטומאה, כקרבנות שקבוע להן זמן-- שנאמר "להעלות נר, תמיד" (שמות כו,ב; ויקרא כד,ב) (תמידין ומוספין ג,י"א), ואין פך השמן - עיקר בחנוכה, אלא נס הנצחון (גיבורים ביד חלשים, ורבים ביד מעטים) **ומשמעותו** ("ועשית לך שם גדול בעולםך")⁷. ועל כמות השמן: "יכמה שמן הוא נותן לכל נר: חצי לוג נלוג = ארבע רביעיות. ראה נספח מידות ושיעורים)-- שנאמר "מערב עד בוקר" (שמות כו,בא; ויקרא כד,ג), תן לו כמידה שיהיה דולק מערב עד בוקר. ואין מחנכין [וענין החינוך ההרגל. התחלת עשיה ⁸] המנורה, אלא בהדלקת שבעה נרותיה בין הערביים" (שם). **שמונה ימים--עד שכתשו זיתים, והוציאו שמן טהור** - שמקום שהביאו ממנו שמן טהור היה במרחק שמונה ימים הליכה וחזרה⁹. נמצא שעצמו של חנוכה הוא מפני נס הנצחון, ומשך החג שמונה ימים- מפני ההדלקה. ולכן פך השמן לא נזכר ב"על הניסים".

הגדולים, והרגום והושיעו ישראל מידם; והעמידו מלך מן הכהנים, וחזרה מלכות לישראל יתר על מאתיים שנה--עד החרבן השני.

ב וכשגברו ישראל על אויביהם ואבדום, בחמשה ועשרים בחדש היה. ונכנסו להיכל, ולא מצאו שמן טהור אלא פך אחד; ולא היה בו להדליק אלא יום אחד בלבד, והדליקו ממנו נרות המערכה שמונה ימים--עד שכתשו זיתים, והוציאו שמן טהור.

ג ומפני זה התקינו חכמים שבאותו הדור, שיהיו שמונת הימים האלו שתחלתן מלילי חמשה ועשרים בכסלו, ימי שמחה והילל; ומדליקין בהן הנרות בערב על פתחי הבתים, בכל לילה ולילה משמונת הלילות. וימים אלו, הן הנקראין חנפה. והן אסורין בספד ותענית, בימי הפורים; והדלקת הנרות בהן, מצוה מדברי סופרים בקריאת המגלה.

בו ראשונים אם יענה, או רק ישתוק וישמע. שם פסק רבנו: " ואם התחיל להתפלל קודם שליח ציבור, והגיע שליח ציבור לקדושה--לא יפסיק, ולא יענה קדושה עימהן; וכן לא יענה אמן יהא שמיה רבה מברך, והוא באמצע התפילה, ואין צריך לומר, בשאר ברכות". הרי ברור שכוונתו באומרם לא יפסיק - לא יפסיק וישמע, ואף שאינו אומר כלום. ואין צריך לומר שלא יענה קדושה ולא אמן יהא שמיה רבא. וטעמו ברור - אף שהמפרשים התעלמו ממנו - משום שהעוסק במצוה פטור מן המצוה, לא שנה אם עוסק במצוה קלה או חמורה... ושונה שאילת שלום והשבת שלום בתוך קרית שמע, ובין פרקיה, כל דבר כדיו, שמותר, משום שגדול כבוד הבריות שדוחה לא תעשה שבתורה (ברכות יט, ב) (ראה כלאים י,כה-כו [כט])..."

¹⁹ **מסורת**. מארי על חלוקת ספר תהילים ל 147- מזמורים, וכך הוא גם בכתר ארם צובא ועליו אומר רבנו "וספר שסמכנו עליו בדברים אלו, הוא הספר הידוע במצריים, שהוא כולל ארבעה ועשרים ספרים, שהיה בירושלים מכמה שנים להגיה ממנו הספרים; ועליו, היו הכול סומכין, לפי שהגיהו בן אשר ודיקדק בו שנים הרבה, והגיהו פעמים רבות כמו שהעתיקו. ועליו, סמכתי בספר תורה שכתבתי כהלכתו" (ספר תורה ת,ה) וראה גם בדי"פ מסורות נוספות. מארי: "מניין מזמורי תהילים קמ"ז, כך הוא בכל כתבי היד העתיקים שלנו, וכך הוא בנוסחת רס"ג כי "אשרי" [פרק א] ו"למה רגשו" [פרק ב] הם מזמור אחד. "למנצח לדוד להזכיר" [פרק ע] "בך ה' חסיתי" [פרק עא] הם מזמור אחד. מזמור קטו "לא לנו" אינו ראש פרק אלא מן "בצאת ישראל" עד "אהבתי" - מזמור אחד, וכך כתב רבנו בהלכה יג ש"בצאת ישראל" ראש פרק וראש פרק הבא אחריו הוא "אהבתי". וכן מנהגינו שאין כופלים לא לנו. ובכך נשארו מזמורות תהילים קמ"ז ולא ק"נ כבדפוסים... וכבר העירוני חמץ ומצה ת,ה, שענין "לא לנו" הוא ראש פרק או לא תלוי במסורות עתיקות ובשיטות בית שמאי ובית הלל, שלבית הלל הוא ראש פרק שהרי אנו קוראים את ההלל בליל הפסח לפני הסעודה עד "חלמיש למעינו מים" ומתחילים אחר הסעודה "לא לנו" ולא יתכן שיפסיקו בית הלל באמצע פרק... ואנו בהגדה עושים בכית הלל, אבל במסורת חלוקת התהילים מקובלים כבית שמאי".

²⁰ **מנהג תימן**. וכך הוא מנהג תימן לברך אחרי ההלל בימים שגומרין בהן את ההלל.

²¹ **מנהג תימן**. מארי: " ואנחנו מנהגינו... שכופלין מאורך ומטה... וברור אם כן כי חלוקת ההלל במנהג רבנו שונה מחלוקתו אצלנו". ועפ"י מנהג רבנו ממשכים לענות הללויה עד הסוף.

²² **מנהג**. מארי: "איזה מנהג שונההגים העם [בקריאת ההלל] אין לפקפק בו ולא למחות, הגם שדרכי להקפיד מאוד על אלו אשר חדשים מקרוב באו לשנות שום נוסח בתפלה [לשון הנודע ביהודה בתשובותיו, או"ח קמו, יז]".

שמחה הלל ונרות (ג-ה)

ג ומפני זה התקינו חכמים שבאותו הדור – "הרי הוא אומר "על פי התורה אשר יורוך" (דברים יז,יא), אלו הגזירות והתקנות והמנהגות שיורו בהם לרבים כדי לחזק הדת ולתקן העולם" (ממרים א,ד). **שיהיו שמונת הימים האלו שתחילתן מלילי חמישה ועשרים בכסליו, ימי שמחה והלל** - אמירת פרקי תהילים (פרקים קיג-קיח) כפי שיתואר בהלכה ה והלאה; השמחה היא בהלל² שבו נאמר "זה היום נגילה ונשמחה בו", ולא בסעודות כביום טוב. **וימים אלו, הן הנקראין חנוכה** – ראה "חנוכת המזבח" (במדבר ז,ז), מהפסוקים שקוראים בתורה בחנוכה. וראה ביאור "מחנכין" בהלכה קודמת¹¹. **והן אסורין בספד** – הספד, אמירת דברי כבוד על הנפטר: "ההספד, כבוד המת הוא" (אבל יב,א). ורבנו מבאר ענין זה בהלכות אבל: "וכן אין מספדין את המת בחנוכה ופורים, ולא בראשי חודשים; אבל נוהגין בהן, כל דברי אבילות. ומותר לספוד לפני חנוכה ופורים, ולאחריהן. הנשים... בראשי חודשים וחנוכה ופורים, מענות ומטפחות [מכות כף אל כף]. אבל אין מקוננות, לא בזה ולא בזה. נקבר המת, לא מענות ולא מטפחות. איזה הוא עינוי, שכולן עונות כאחת. קינה--שאחת אומרת, וכולן עונות אחריה... במה דברים אמורים, בשאר העם שמתו. אבל תלמיד חכמים שמת--סופדין אותו במועד, ואין צריך לומר בחנוכה ופורים וראשי חודשים... ואין סופדין אותו בימים אלו, אלא בפניו [כשמיטת המת מונחת טרם הקבורה ובשעת ההלוויה] נקבר, אסורין בספד. ויום שמועתו [שרק עתה שמע שמת לו מת, הרי הוא כיום קבורתו, אף שכבר נקבר ראה אבל ז,א-ב], כפניו הוא; וסופדין אותו, אף על פי שהיא רחוקה [מעל שלושים יום מיום מיתתו]" (אבל יא, ד-ו וראה גם שביתת יום טוב ו,כא-כג [כב-כד]; וגם יום ליקוט עצמות. ראה ביאת המקדש ב,י; קרבן פסח ו,יג [ט]). **ותענית** – זהו איסור צום. בין תחילת תענית ציבור: "וכן אין גזרין תענית בתחילה [אין מתחילים את התענית הראשונה בסדרת תעניות] בראשי חודשים, או בחנוכה ופורים, או בחולו של מועד; ואם התחילו להתענות על הצרה אפילו יום אחד, ופגע בהן יום מאלו--מתענין, ומשלימין היום בתענית" (תענית א,ז). ובחוצה לארץ מפסיקים אף על המשך תעניות (ראה ש,ג,יא). ובין תענית יחיד: "כשם שציבור מתענים על צרתו, כך היחיד מתענה על צרתו. כיצד: הרי שהיה לו חולה, או תועה במדבר, או אסור בבית האסורין--יש לו להתענות עליו, ולבקש רחמים בתפלתו; ואומר ענו, בכל תפילה שמתפלל. ולא יתענה בשבתות, ולא במועדות, ולא בראשי חודשים, ולא בחנוכה ופורים" (תענית א,ט). ואיסור הצום מחזק אף מול נדר של צום תקופתי "הואיל ואיסור הצום בהן מדברי סופרים, הרי הן צריכין חיזוק; ויידחה נדרו, מפני גזירת חכמים" (ראה נדרים ג,ט). ואף נפילת פנים ותחנון לאחר תפילת העמידה: "...מנהג פשוט [מנהג שהתפשט] בכל ישראל, שאין נפילת פנים... בחנוכה ופורים..." (תפלה ה, יז טו). **כימי הפורים; והדלקת הנרות בהן, מצוה מדברי סופרים בקריאת המגילה**. עוד בטלו חכמים את המעמד בבית המקדש כדי לחזק את תוקף ימי חנוכה, לפי שהם מדברי סופרים,¹² "שמונת ימי חנוכה--לא היו אנשי מעמד עושיין מעמד, בשחרית" (כלי המקדש ו,טו טז)². וראה הגדרת המעמד ותוקף תקנתו: "...לפיכך תיקנו נביאים הראשונים שיבררו מישראל כשרים ויראי חטא, יהיו שלוחי כל ישראל לעמוד על הקרבנות; והם הנקראים אנשי מעמד" (שם,א).

ד כל שחייב בקריאת המגילה חייב בהדלקת נר חנוכה – על החייבים בקריאת המגילה: "זהכול חייבים בקריאתה--אנשים, ונשים, וגרים, ועבדים משוחררים; ומחנכין את הקטנים לקרותה" (א,א). ונשים חייבות משום שאף הן היו באותו הנס (ראה "בבנותיהן" בהלכה א): "וכל מצות עשה שהיא מזמן לזמן [חובת עשייתה בזמן מסוים], ואינה תדירה--נשים פטורות [בדרך כלל]: חוץ [במצוות התורה]: [מקידוש היום, ואכילת מצה בלילי הפסח, ואכילת הפסח ושחיטתו, והקהל, ושמחה [ותפילה, ראה תפילה א,א [ב] [2]-- שהנשים חייבות, [ובמצוות חכמים: קריאת המגילה, הדלקת נר

ד כל שחייב בקריאת המגילה, חייב בהדלקת נר חנוכה; והמדליק אותה בלילה הראשון, מברך שלש ברכות: "ברוך אתה ה' אלהינו מלך העולם, אשר קדשנו במצוותיו וצונו להדליק נר של חנוכה"; "ברוך אתה ה' אלהינו מלך העולם, שעשה נסים לאבותינו בימים ההם בזמן הזה"; "ברוך אתה ה' אלהינו מלך העולם, שהחיינו וקיימנו והגיענו לזמן הזה". וכל הרואה אותה, מברך שתים--שעשה נסים לאבותינו, ושהחיינו. ובשאר הלילות, המדליק מברך שתים, והרואה מברך אחת--שאין מברכין שהחיינו, אלא בלילה הראשון.

ה בכל יום ויום משמונת הימים האלו, גזרין את ההלל; ומברך לפניו, "ברוך אתה ה' אלהינו מלך העולם, אשר קדשנו במצוותיו וצונו לגמר את ההלל"--בין יחיד, בין צבור: אף על פי שקריאת ההלל מצוה מדברי סופרים, מברך עליה אשר קדשנו במצוותיו וצונו, שםברך על המגילה ועל הערוב--שכל ודאי של דבריהם, מברכין עליו. אבל דבר שהוא מדבריהם ועקר עשייתו לו מפני הספק, כגון מעשר דמאי--אין מברכין עליו; ולמה מברכין על יום טוב שני, והם לא תקנוהו אלא מפני הספק--כדי שלא יזלזלו בו.

ו ולא הלל חנוכה בלבד, הוא שמדברי סופרים, אלא קריאת ההלל לעולם מדברי סופרים, בכל הימים שגזרין בהן את ההלל.

שבת (שבת ג,ג) נר חנוכה, והבדלה (שבת כט,א²) [עבודה זרה יב,דג²]. ואף לעניין חינוך יתומים נחשבת זו מצוה שיש בה הוצאה קצובה: "האפיתרופין [נקראים כיום אפטרופוסים- אלו האחראים על היתומים] עושין לקטנים סוכה ולולב, וציצית, ושופר, וספר תורה תפילין ומוזזה, ומגילה. כללו של דבר: כל מצוות עשה שיש לה קצבה, בין שהיא מדברי תורה בין שהיא מדברי סופרים--עושין להם, אף על פי שאינן חייבין במצוה מכל המצוות אלא כדי לחנכן... " (נחלות יא,טו). ועל חינוך קטנים ראה ביאור ד,א. **והמדליק אותה בלילה הראשון, מברך** - טרם ההדלקה, ואם שכח ולא ברך, כיוון שההדלקה היא המצוה (ד,ט) - אינו מברך" (ראה ברכות יא,זוה). **שלוש ברכות: ברוך אתה ה' אלוהינו מלך העולם, אשר קידשנו במצוותיו וציוונו להדליק נר של חנוכה** - ברכה על עצם ההדלקה. ואם כבר יצא ידי חובתו ומדליק לאחרים מברך "על הדלקת הנר" (שם, יג[יא],טו [יד]). **ברוך אתה ה' אלוהינו מלך העולם, שעשה ניסים לאבותינו בימים ההם בזמן הזה** - ברכה על ראיית הנרות בהודעת הנס, והוספה "בשבת האל הודיה לו על הניסים שעשה" (ד,יב). משמעו: "כשם שעשית עימהם ניסים וגבורות, כך עשה עימנו ניסים וגבורות בעת ובעונה הזאת" (על הניסים). **ברוך אתה ה' אלוהינו מלך העולם שהחיינו** - "כל מצוה שהיא מזמן לזמן, כגון שופר וסוכה ולולב ומקרא מגילה ונר חנוכה, וכן... --מברך עליה בשעת עשייה, שהחיינו. ואם לא בירך על סוכה ולולב וכיוצא בהן שהחיינו בשעת עשייה, מברך עליהן שהחיינו בשעה שייצא ידי חובתו בהן [בנר חנוכה: כשדולקין ובזמן המוקצב להדלקתם] וכן כל כיוצא בהן... אבל אינו מברך שהחיינו, אלא על מצוה שעשה לעצמו" (ברכות יא,יא-יבנט-י). **וקיימנו והגיענו לזמן הזה** - ומיד מדליק. "ברכות שמברכין אותן תחילה לדבר, כגון ברכות שמברכין לפני קריאת המגילה, והדלקת נר חנוכה--לא יפסיק באמן בין הברכה, ובין הדבר שברך עליו" (ברכות א,יז). **וכל הראאה אותה** - רק בתוך זמן ההדלקה, ראה ד,ה) ואפילו אם כבר בירך, אלא שלא התכוון על מה שיוזמן לו⁷. **שאינו מברכין שהחיינו, אלא בלילה הראשון** - ובמהלך חנוכה, רק פעם אחת מברכים שהחיינו על הדלקת הנרות.

ה בכל יום ויום משמונת הימים האלו, גומרין את ההלל - קוראים את פרקי ההלל ללא דילוג. **אף על פי שקריאת ההלל מצוה מדברי סופרים, מברך עליה אשר קידשנו במצוותיו וציוונו** - השלם והשווה: "וכן כל המצוות שהן מדברי סופרים--בין מצוות שהן חובה מדבריהם כגון מקרא מגילה והדלקת נר שבת והדלקת נר חנוכה, בין מצוות שאינן חובה כגון עירוב ונטילת ידיים--מברך על הכול קודם לעשייתן, אשר קידשנו במצוותיו וציוונו לעשות. והיכן ציוונו, בתורה שכתוב בה "אשר יאמרו לך--תעשה" (דברים יז,יא). [וזהו צווי באופן כללי לשמוע לדברי חכמים, משל האב צווה לבנו צעיר עשה כל אשר יאמר לך אחיך הגדול. והאח הגדול צוה לעלות לירושלים. אי אפשר לצעיר לומר בשום אופן אבי צווני לעלות לירושלים², ואינו צווי על פרטי המצוה, כך שהעובר על פרטי המצווה אינו עובר על דין התורה, אלא על דין חכמים] נמצא עניין הדברים והיצען, כך הוא--אשר קידשנו במצוותיו, שצווה בהן לשמוע מאלו שציוונו להדליק נר של חנוכה, או לקרות את המגילה; וכן שאר כל המצוות שמדברי סופרים" (ברכות יא,הג). **כדרך שמברך על קריאת המגילה** - ראה א,ג. **ועל העירוב** - שם משותף למספר עניינים שחובתם מדברי סופרים: עירוב חצרות הוא שיתוף במאכל בין דיירין על מנת שמקום הדיר יחשב כרשות היחיד לעניין טלטול בשבת (ראה ערובין א-ה, וברכתו: א,טז); עירוב תחומין - הנחת מאכל במקום מסוים המסמנת שבינת מקום על מנת לאפשר לאדם המערב ללכת מרחק אלפיים אמה לכל כוון בשבת ממקום הנחת העירוב (עירובין ו-ח, וברכתו: ו,כד); עירובי תבשילין - תקנה ליום טוב המקדים שבת והמאפשרת להכין אוכל ביום טוב לצורך השבת (ראה שבינת יום טוב ו,א-יד וברכתו: ו,ח). **שכל ודאי של דבריהם, מברכין עליו¹². מעשר דמאי** - "בימי יוחנן כוהן גדול שהיה אחר שמעון הצדיק, שלחו בית

וְשִׁמוֹנָה עָשָׂר יוֹם בַּשָּׁנָה, מִצְוָה לְגַמֵּר בָּהֶן אֶת הַהֲלֵל; וְאֵלוּ הֵן-- שְׁמוֹנֵת יְמֵי הַחֵג, וְשְׁמוֹנֵת יְמֵי חֲנֻכָּה, וְרֵאשׁוֹן שֶׁל פֶּסַח, וְיוֹם עֲצֵרֶת. אֲבָל רֵאשׁ הַשָּׁנָה וְיוֹם הַפְּעֻדִים, אֵינן בָּהֶן הֲלֵל, לְפִי שֶׁהֵן יְמֵי תְּשׁוּבָה וְיִרְאָה וּפְחָד, לֹא יְמֵי שְׂמִיחָה יִתְּרָה; וְלֹא תִקְנוּ הֲלֵל בְּפֻדִים, שֶׁקְרִיאַת הַמְּגִלָּה הִיא הַהֲלֵל.

ז מְקוֹמוֹת שְׁעוֹשִׂין יְמֵים טוֹבִים שְׁנֵי יְמֵים, גּוֹמְרִין אֶת הַהֲלֵל בְּאֶחָד וְעֶשְׂרִים יוֹם--בְּתִשְׁעַת יְמֵי הַחֵג, וְשְׁמוֹנֵת יְמֵי חֲנֻכָּה, וְשְׁנֵי יְמֵים שֶׁל פֶּסַח, וְשְׁנֵי יְמֵים שֶׁל עֲצֵרֶת. אֲבָל בְּרֵאשֵׁי חֲדָשִׁים, קְרִיאַת הַהֲלֵל מְנַהֵג, וְאֵינָהּ מִצְוָה; וּמְנַהֵג זֶה, בְּצַבּוֹר. לְפִיכֵן קוֹרְאִין בְּדִלּוּג; וְאֵין מְבָרְכִין עָלָיו, שְׂאִין מְבָרְכִין עַל הַמְּנַהֵג. וְיַחֲדָי, לֹא יִקְרָא כָּלָל; וְאֵם הַתְּחִיל, יִשְׁלִים בְּדִלּוּג כְּדֶרֶךְ שְׁקוֹרְאִין הַצַּבּוֹר. וְכֵן בְּשָׂאֵר יְמֵי הַפֶּסַח, קוֹרְאִין בְּדִלּוּג כְּרֵאשֵׁי חֲדָשִׁים.

ח בֵּיצֵד מְדַלְּגִין; מִתְּחִילִין מִתְּחִלַּת הַהֲלֵל, עַד "חֲלָמִישׁ, לְמַעַנְנוּ מֵיָם" (תהלים קיד, ח); וְדוֹלֵג וְאוֹמֵר "ה', זְכַרְנוּ יְבָרְךָ...". (תהלים קטו, יב) עַד "הֲלֵלוּהָ" (תהלים קטו, יח); וּמְדַלְּג וְאוֹמֵר "מָה אָשִׁיב, לְה' " (תהלים קטו, יב), עַד "הֲלֵלוּהָ" (תהלים קטז, יט) וּמְדַלְּג וְאוֹמֵר "מִן הַמִּצַּר, קִרְאתִי יְה' (תהלים קיח, ה), עַד סוֹף הַהֲלֵל. וְזֶה הוּא הַמְּנַהֵג הַפְּשׁוּט; וְיֵשׁ מְדַלְּגִין דִּלּוּג אַחֵר.

ט כָּל הַיּוֹם, כְּשֶׁר לְקְרִיאַת הַהֲלֵל. וְהַקּוֹרֵא אֶת הַהֲלֵל לְמַפְרָע, לֹא יֵצֵא; קָרָא וְשָׁהָה, וְחִזַּר וְקָרָא--אֵף

דין הגדול ובדקו בכל גבול ישראל, ומצאו שהכול זהירים בתרומה גדולה, ומפרישין אותה; אבל מעשר ראשון, ומעשר שני, או מעשר עני--היו עמי הארץ מישראל מקילין על עצמן, ולא היו מפרישין אותן. לפיכך גזרו שלא יהיה נאמן על המעשרות, אלא אנשים נאמנים כשרים; אבל עמי הארץ--פירותיהן ספק, ואינן נאמנין לומר מעושרין הן. וזה הוא הנקרא דמאי" (מעשר ט,א). **ולמה מברכין על יום טוב שני** - ראה ביאורו: "זה שאנו עושין בחוצה לארץ, כל יום טוב מאלו, שני ימים--מנהג [ותקנה] הוא; ויום טוב שני מדברי סופרים הוא, ומדברים שנתחדשו בגלות. ואין עושין בני ארץ ישראל שני ימים, אלא בראש השנה בלבד..." (יום טוב א,כבוכא). ולמשל מקדשים בברכה בליל ט"ו בניסן, כמו בליל ט"ו בניסן. **והם לא תיקנוהו אלא מפני הספק** - תקנת יום טוב שני נבעה ממציאיות של תקשורת שליחים (ראה קידוש החודש ה,ד). וכיום, הדבר נשמר בשל תקנת חכמים, כמבואר: "בזמן הזה שאין שם [= שאין במציאות] סנהדרין [שקידוש החודש מסור רק להם], ובית דין של ארץ ישראל קובעין על חשבון זה [קובעין את הלוח עפ"י חישוב אסטרונומי] היה מן הדין שיהיו בכל המקומות עושין יום טוב אחד, אפילו המקומות הרחוקות שבחוצה לארץ כמו בני ארץ ישראל--שהכול על חשבון אחד סומכין וקובעין; אבל תקנת חכמים היא, שייזוהו במנהג אבותיהם שבידיהם" (שם, ה). **כדי שלא יזולו בו.**

מצוות ההלל (ו-ט)

ו ולא הלל חנוכה בלבד, הוא שמדברי סופרים - הביטוי "מדברי סופרים" בכל משנה תורה משמעו: מחכמים². **שמונת ימי החג** - חג סוכות ושמיני עצרת (היום בארץ ישראל חל בו גם יום שמחת תורה, שבו מסיימים מחזור של קריאת כל התורה). **ויום עצרת** - חג השבועות. **אבל ראש השנה** - שהוא יום טוב (יום טוב א,א), **ויום הכיפורים, אין בהן הלל, לפי שהן ימי תשובה ויראה ופחד** - ראש השנה הוא יום הדין: "כשם ששוקלין עוונות אדם וזכויותיו, בשעת מיתתו--כך בכל שנה ושנה, שוקלין עוונות כל אחד ואחד מבאי העולם עם זכויותיו ביום טוב של ראש השנה: מי שנמצא צדיק, נחתם לחיים; ומי שנמצא רשע, נחתם למיתה. והבינוני, תולין לו עד יום הכיפורים: אם עשה תשובה, נחתם לחיים; ואם לאו, נחתם למיתה" (תשובה ג,ו). "יום הכיפורים--הוא זמן תשובה לכול, ליחיד ולרבים, והוא קץ מחילה וסליחה לישראל" (תשובה ב,טז). **לא ימי שמחה יתרה** - אומנם לא שמחה יתרה אך יש חובת שמחה בראש השנה ככל שאר ימים טובים (שם ו,טז [ז], וראה נחמיה ת,ט). **ולא תיקנו הלל בפורים, שקריאת המגילה היא ההלל** - "שהנביאים עם בית דין תיקנו וציוו לקרות המגילה בעונתה כדי להזכיר שבחיו של הקדוש ברוך הוא ותשועות שעשה לנו [יחד עם גבורתינו], והיה קרוב לשווענו כדי לברכו ולהללו, וכדי להודיע לדורות הבאים שאמת מה שהבטיחנו בתורה, יומי גוי גדול, אשר לו אלוהים קרובים אליו" (סוף ההקדמה למשנה תורה, וראה הציטוט בפתחה להלכות אלו)¹³. ובקריאת המגילה - נתאחדו השבח והפרסום. בחנוכה, השבח בהלל והפרסום-בחלוקה³.

ז מקומות שעושין ימים טובים שני ימים - בחוץ לארץ שאין מברכין על המנהג¹⁴ - השלם: "כל דבר שהוא מנהג--אף על פי שמנהג נביאים הוא, כגון נטילת ערבה בשביעי של חג [הסוכות, ראה לולב ז, כאנכב] צ", ואין צריך לומר מנהג חכמים, כגון קריאת ההלל בראשי חודשים ובחולו של מועד של פסח--אין מברכין עליו. וכן כל דבר שיסתפק לך אם טעון ברכה אם לאו, עושין אותו בלא ברכה. ולעולם ייזוהר אדם מברכה שאינה צריכה [ראה ברכות א, טו] "כל המברך ברכה שאינה צריכה, הרי זה נושא שם שמיים לשוא; והרי הוא כנשבע לשוא, ואסור לענות אחריו אמין". וירבה בברכות הצריכות [ולכתחילה יכול להתכוין לברך על פרי זה, ומברך עליו תחילה וסוף, וחוזר ומברך על אותו המין תחילה וסוף]¹⁵; וכן דויד אומר "בכל יום, אברכך" (תהילים קמה, ב). " (ברכות, יא, וטז). **ויחיד, לא יקרא כלל** את ההלל המדולג. **וכן בשאר ימי הפסח קוראין**

יצא; קרא וְשָׁהָה, וְחָזַר וְקָרָא--אף על פי שְׁשָׁהָה כְּדִי לְגַמֵּר אֶת פְּלוֹ, יצא. ימים שְׁגוּמְרִין בְּהֵן אֶת הַהֲלֵל, יש לו לְהַפְסִיק בֵּין פֶּרֶק לְפֶרֶק; אֲבָל בְּאֲמִצַּע הַפֶּרֶק, לֹא יַפְסִיק. וַיְמִים שְׁקוּרָאִין בְּהֵן בְּדִלּוּג, אֲפֹלוּ בְּאֲמִצַּע הַפֶּרֶק, פּוֹסֵק.

י פל יום שְׁגוּמְרִין בו אֶת הַהֲלֵל, מְבָרֵךְ לְפָנָיו; וּמְקוֹם שְׁנֵהָגוּ לְבִרְךְ אַחֲרָיו, מְבָרֵךְ. בֵּיצֵד מְבָרֵךְ: יְהִלּוּךְ ה' אֱלֹהֵינוּ כָּל מַעֲשֶׂיךָ, וְחִסְדֶּיךָ וְצַדִּיקִים עוֹשֵׂי רְצוֹנְךָ, וְכָל עַמְךָ בֵּית יִשְׂרָאֵל, בְּרַנָּה יוֹדוּ לְשִׁמְךָ--כִּי אַתָּה ה', לְךָ טוֹב לְהוֹדוֹת וּלְשִׁמְךָ נָעִים לְזַמֵּר, וּיְמַעֲלֶם וְעַד עוֹלָם, אַתָּה הָאֵל. בְּרוּךְ אַתָּה ה', הַמְּלַךְ הַמְּשַׁבֵּחַ הַמְּפָאֵר, חַי וְקַיִם, תָּמִיד יִמְלֹךְ לְעוֹלָם וָעֶד.

יא יש מקומות שְׁנֵהָגוּ לְכַפֵּל מ"אֹדְךָ, כִּי עֲנִיתָנִי" (תהלים קיח, כא) עד סוף הַהֲלֵל, כּוֹפְלִין כָּל דְּבַר וְדְבַר שְׁתֵּי פְעָמִים. וּמְקוֹם שְׁנֵהָגוּ לְכַפֵּל, יְכַפֵּל; וּמְקוֹם שְׁנֵהָגוּ שְׁלֹא לְכַפֵּל, אֵין כּוֹפְלִין.

יב מנהג קריאת ההלל בימי חַכְמִים הָרְאשׁוֹנִים, כֶּךָ הִיָּה: אַחַר שְׁמִבְרַךְ הַגְּדוֹל שְׁמִקְרָא אֶת הַהֲלֵל, מִתְחִיל וְאוֹמֵר הַלְלוּהָ, וְכָל הָעַם עוֹנִין הַלְלוּהָ; וְחוֹזֵר וְאוֹמֵר הָלוּ עִבְדֵי ה', וְכָל הָעַם עוֹנִין הַלְלוּהָ; וְחוֹזֵר וְאוֹמֵר הָלוּ אֶת שֵׁם ה', וְכָל הָעַם עוֹנִין הַלְלוּהָ; וְחוֹזֵר וְאוֹמֵר יְהִי שֵׁם ה' מְבָרֵךְ מֵעַתָּה וְעַד עוֹלָם, וְכָל הָעַם עוֹנִין הַלְלוּהָ. וְכֵן עַל כָּל

בדילוג כראשי חודשים – משום שימי חול המועד של פסח אינם חלוקין בקרבנותיהן (תמיד ז,ג) שלא כמו במועד של חג הסוכות (שם ט,טז-יז[ב])¹⁶.

ח המנהג הפשוט – שהתפשט¹⁷.

ט כל היום – היום הוא מעלות השחר עד לצאת הכוכבים (וראה נספח שעות היממה). **למפרע** (לאחור) שלא כסדר, מהפסוקים המאוחרים למוקדמים. **יש לו** -יכול להפסיק בין פרק לפרק – ולא יותר חמור מקרית שמע שבה הדין: "היה קורא [קרית שמע וברכותיה] ופגע [פגש] באחרים, או פגעו בו--אם היה בין פרק לפרק [ראה שם הגדרתם] -פוסק ומתחיל ושואל בשלום מי שהוא חייב בכבודו, כגון שפגע באביו או רבו, או מי שהוא גדול ממנו בחכמה; ומשיב שלום, לכל אדם שנתן לו שלום. היה קורא באמצע הפרק-- אינו פוסק ומתחיל לשאול אלא בשלום מי שהוא מתיירא ממנו, כגון מלך או אנס וכיוצא בהן; אבל מי שהוא חייב בכבודו, כגון אביו או רבו--אם נתן לו שלום תחילה, פוסק ומשיב לו שלום. ולא יפסיק אלא לשאול מפני היראה, ולהשיב מפני הכבוד" (קרית שמע ב,טו-טז)¹⁸. אך לענין לענות לקדיש ולקדושה ולענות אמן לברכה, נראה בדעת רבנו לא רק שאינו חייב לענות משום "העוסק במצוה פטור מן המצוה" (אישות טו,ב), אלא אף אינו רשאי לענות ואסור לענות, ואף להפסיק ולשתוק ולשמוע אינו רשאי¹⁸, משום "אין מעבירין על המצוות"¹⁹, כלומר "אסור לו לאדם להניח מצוה, ולעבור ממנה למצוה אחרת--אלא מצוה שתבוא לידו של אדם בתחילה, בה הוא מתעסק" (תפילין ד,ח ט)²⁰. **בין פרק לפרק** בין פרק קיג לקיד, קיד לקטו¹⁹, קטו לקיז וקיז לקיח. וראה בביאור הלכה יג. **אבל באמצע הפרק, לא יפסיק** – בקרית שמע הדין: "לא יפסיק אלא לשאול מפני היראה, ולהשיב מפני הכבוד" (שם,יז).

אופן קריאת ההלל (י-טו)

י ומקום שנהגו לברך אחריו²⁰, מברך. וחסידין – על הגדרת חסיד, וההבדל בינו לחכם: "כל אדם שדעותיו כולם דעות בינוניות ממוצעות, נקרא חכם. ומי שהוא מדקדק על עצמו ביותר ויתרחק מדעה בינונית מעט לצד זה או לצד זה, נקרא חסיד" (דעות א,ח טד-ה). **וצדיקים** – על הגדרת צדיק: "ושאין שם צדיק גמור אלא בעל חכמה שעושה מצוות אלו ויודען" (איסורי ביאה יד,ג).

יא ומקום שנהגו לכפול, יכפול; ומקום שנהגו שלא לכפול - ומנהג רבנו היה שאין כופלין מאודך ומטה, שאם לא כן לא היה זקוק לכתוב בהמשך בהלכה יד: "הקורא אומר אנא ה' הושיעה נא, והן עונים אחריו אנא ה' הושיעה נא" וכך בהצליחה נא, כי כבר החלו לכפול כל דבר מאודך ולמטה²¹. **אין כופלין** - יחיד הקורא את ההלל בימים שגומרים בהם את ההלל אינו כופל כלל בשום מקום בכל ההלל, ולא נרמז זה בדברי רבנו²².

יב אחר שמברך הגדול - בסוף הלכה יד מובא לגבי "קטן או עבד או אשה". **שנותיו של אהרון** – ואהרון בן שלוש ועשרים ומאת שנה, במותו בהר ההר" (במדבר לג,לט).

יג וכן כשיאמר הקורא הללו את ה' כל גוים, כל העם חוזרין ואומרים הללו את ה' כל גוים - ואומר ראש פרק הנשאר "הודו לה' כי טוב כי לעולם חסדו".

יד ואם היה המקרא את ההלל קטן, או עבד, או אישה – אשה ועבד פטורין לגמרי ואין בהם חיוב אפילו מדרבנן. ולכן אינן יכולים להוציא מי שחייב. ואומנם קטן חייב מחכמים מדין חינוך, אך בהלל אין עונין אמן אלא הללויה ולא חל כאן דין "כל העונה אמן אחר המברך, הרי זה כמברך--והוא, שיהיה המברך חייב באותה ברכה" (ברכות א,יא וראה ה,טז)²³.

טו זה הוא המנהג הראשון – הקדום. **ובו ראוי לילך. מנהגות משונות** - מנהגים שונים²².

וראיתי להביא כאן דיני תפילה המיוחדים לחנוכה. מוסיפים על

דָּבָר, עַד שֶׁנִּמְצְאוּ עוֹנִין בְּכָל הַהֲלָל, הַלְלוּיָהּ מֵאָה וְשֵׁשׁ וְעֶשְׂרִים פְּעָמִים--סִימֵן לָהֶם, שְׁנוֹתָיו שֶׁל אֱהָרֹן.

יג וכן כשיקרא מגיע לראש כל פרק ופרק, הן חוזרין ואומרים מה שאמר. פיצד: כשהוא אומר "בצאת ישראל ממצרים", כל העם חוזרין ואומרים "בצאת ישראל ממצרים"; והקורא אומר "בית יעקב מעם לוֹעֵז", וכל העם עונים "הללויה"; עד שיאמר "אהבתי כי ישמע ה' את קולי תחנוני", וכל העם חוזרין ואומרים "אהבתי כי ישמע ה' את קולי תחנוני". וכן כשיאמר הקורא "הללו את ה' כל גוים", כל העם חוזרין ואומרים "הללו את ה' כל גוים".

יד הקורא אומר "אנא ה' הושיעה נא", והן עונים אחריו "אנא ה' הושיעה נא"--אף על פי שאינו ראש פרק. הוא אומר "אנא ה' הצליחה נא", והן עונים "אנא ה' הצליחה נא"; הוא אומר "ברוך הבא", וכל העם אומרים "בשם ה'". ואם היה המקרא את ההלל קטן, או עבד, או אשה--עונה אחריהם מה שהן אומרים, מלה מלה בכל ההלל.

טו זה הוא המנהג הראשון, ובו ראוי לילך; אבל בזמנים אלו, ראיתי בכל המקומות, מנהגות משונות בקריאתו ובעניית העם, ואין אחד מהם דומה לאחר.

הניסים בתפילה: "בחנוכה ופורים, מוסיפין בהודיה על הניסים; שבת שחלה להיות בחנוכה ופורים, מזכיר על הניסים במוסף, כמו שמזכיר בשאר תפילות" (תפלה ב, טזיג). "מי שלא הזכיר על הניסים בחנוכה ובפורים... אינו חוזר ומתפלל: אחד יחיד ואחד ציבור" (תפלה י, יד). ומוסיפין על הניסים בברכת המזון: "בחנוכה ופורים, מוסיף באמצע ברכת הארץ [הברכה השניה בברכת המזון] על הניסים, כדרך שמוסיף בתפילה... וכן ראש חודש טבת שחל להיות בשבת, מזכיר על הניסים בברכת הארץ, ורצה והחליצנו ויעלה ויבוא בנחמה" (ברכות ב, ו). "בחנוכה ובפורים, שכח ולא הזכיר העניין בברכת המזון--אינו חוזר" (שם, יג). ובכל יום בחנוכה קוראים בתורה (תפלה יב, ב): "כמה הן הקוראין--בשבת בשחרית, קוראין שבעה... אין פוחתין ממניין זה, אבל מוסיפין עליהן. בראשי חודשים... קוראין ארבעה; בשבת... במנחה, ובשני ובחמישי שבכל שבוע ובחנוכה ופורים בשחרית, ובימי התעניות בשחרית ובמנחה, קוראין שלושה: אין פוחתין ממניין זה, ואין מוסיפין עליו" (תפלה יב, טז). "בחנוכה--ביום ראשון, קורין מברכת כוהנים עד סוף קרבן המקריב ביום הראשון [במדבר ו, כב - ז, יז]; וביום שני, קורין קרבן נשיא שהקריב בשני [שם, יח-כג]; וכן עד יום השמיני, קורין מיום השמיני עד סוף כל הקרבנות [שם ז, נד-פט], עד סוף הסדר (סוף פרשת נשא²³). ומפטירין בשבת של חנוכה, בנרות זכריה (זכריה ב, א-כג); ואם היו שתי שבתות, מפטירין בשבת ראשונה בנרות זכריה, ובשנייה בנרות שלמה [מלכים א ז, א-יא]. והקורא בעניין חנוכה, הוא שמפטיר בנביא" (תפלה יג, יז). "ראש חודש טבת שחל להיות בשבת, מוציאין שלושה ספרים--הראשון, קוראין בו סדר היום; והשני, קוראין בו עניין ראש חודש; והשלישי, קוראין בו עניין חנוכה. חל להיות באמצע השבת, שלושה קורין בעניין ראש חודש, והרביעי קורא עניין חנוכה" (תפלה יג, כד).

הדלקת נר חנוכה

הנרות (א-ד)

א מצותה שיהיה כל בית ובית מדליק נר אחד - בכל יום מימות חנוכה, וזהו עיקר המצוה. **והמהדר** - המקיים בהידור **את המצוה**. הן בהידור ("מהדר את המצוה") והן בהידור של הידור ("המהדר יותר על זה") כתב רבנו "מדליק" ולא "מדליקין" כמו במקור ההלכה בתלמוד, משמע שלא נקרא הידור והידור של הידור אלא כעיקר המצוה - מה עיקר המצוה על ידי גדול, אף הידור על ידי גדול²³.

ג מנהג פשוט - שהתפשט והפך נפוץ בארצות המזרח ובתימן. **בכל ערינו בספרד**²⁴. **מדליקין** - כאן "מדליקין" אין משמעותו כל אחד. ואומנם אין זה באופן ההידור כבהלכה א, אך אינו מנהג טעות כיון שמהדין מספיק נר אחד לכל הבית בכל יום מימי החנוכה.

ד בלשון משנה, נר הוא הכלי בו שמים שמן ופתילות. לנר היה גם מיפתח או נקב קטן שנקרא פייה שבהם הכניסו פתילות. היום נקבעה המילה החדשה "חנוכיה" שבה שמונה קנים (הקנה התשיעי לשמש, ולפי רבנו אין שמש חלק מהחנוכייה, ראה הלכה ח), בכל

פרק ד: הלכות חנוכה

א פְּמָה נְרוֹת הוּא מְדַלֵּק בְּחֲנֻכָּה--
מְצוֹתָה שְׂיִהְיֶה כָּל בֵּית וּבֵית מְדַלֵּק
נֵר אֶחָד, בֵּין שְׁהָיוּ אַנְשֵׁי הַבַּיִת
מְרַבִּין, בֵּין שְׁלֹא הָיָה בּוֹ אֶלָּא אָדָם
אֶחָד. וְהַמְהַדֵּר אֶת הַמְצוּוֹה, מְדַלֵּק
נְרוֹת כְּמִנְיַן אַנְשֵׁי הַבַּיִת, נֵר לְכָל
אֶחָד וְאֶחָד, בֵּין אַנְשֵׁים בֵּין נָשִׁים.
וְהַמְהַדֵּר יוֹתֵר עַל זֶה וְעוֹשֶׂה מְצוּוֹה
מִן הַמְּבַחֵר, מְדַלֵּק נֵר לְכָל אֶחָד
וְאֶחָד בְּלִילָה הָרִאשׁוֹן, וּמוֹסֵף
וְהוֹלֵךְ בְּכָל לַיְלָה וְלַיְלָה, אֶחָד.

²³ **מנהג**. מארי: "ומה שנוהגים מקצת עדות שמכנינים מה שנקרא "חנוכיה" לכל ילד וילד, נער ונערה שמדליקין בהם הקטנים, אין זה הדור כלל, אך מנהג נאה הוא מדין חנוך". נראה שהכוונה "נאה" לאותם עדות, כיון שילדיו שלמארי לא הדליקו בביתו.

²⁴ **מנהג תימן**. מארי על המנהג הפשוט: "וכך הוא גם מנהגינו". והגדול מדליק לכולם. ובהלכות תימן [עמ' 63, מהדורת תשס"ב] כתב: "נוהגים להדליק בלילה הראשון את הנר השמאלי האחרון, ובלילה השני מתחילים ההדלקה מן הנר החדש, וכן בכל לילה עד האחרון ונמצא שההדלקה היא דרך ימין".

²⁵ ראה מאמרו של הר"י אהרן קאפח בגליון "לקראת השבת", תשנ"ח גליון 7 (267) - חקר הלכה ומנהג: "מבנה סדר נרות החנוכה". המאמר בהרחבתו עתיד לראות אור בקרוב.

והולך בכל לילה ולילה, אחד.

ב פיצד: הרי שהיו אנשי הבית עשרה--בלילה הראשון, מדליק עשרה נרות; ובליל שני, עשרים; ובליל שלישי, שלשים; עד שנמצא מדליק בליל שמיני, שמונים.

ד נר שיש לו שני פיות, עולה לשני בני אדם. מלא קערה שמן והקיפה פתילות--אם כפה עליה בליל, כל פתילה ופתילה נחשבת כנר אחד; לא כפה עליה בליל--נעשית כמדורה, ואפילו כנר אחד אינה נחשבת.

ה אין מדליקין נרות חנכה קדם שתשקע החמה, אלא עם שקיעתה--לא מאחרין, ולא מקדימין. שכח או הזיד ולא הדליק עם שקיעת החמה, מדליק והולך עד שתכלה רגל מן השוק; וכמה הוא זמן זה, כמו חצי שעה או יתר. עבר זמן זה, אינו מדליק. וצריך לתן שמן בנר, כדי שתהיה דולקת והולכת,

קנה (מקביל לפייה) שמים נר שעווה, או שבכל קנה יש כוסית בה שמים שמן ופתילה. נר שיש לו שני פיות, עולה יכול לשמש לצורך מצות חנוכה לשני בני אדם - לכל משפחה נר, כעיקר הדין. כגון שתי משפחות הגרים בחדרים נפרדים בדירה אחת או בדירות נפרדות בבניין אחד, אלא שהכניסה לכולם מרשות הרבים אחת, והרי צריך להדליק בפתח החיצוני הפונה לרשות הרבים (הלכה ז) ²⁵. אפשרויות אחרות למשל הם לכל אדם נר, כמהדרין. או לשני דיירים באותה דירה, שאינם מתפרנסים ביחד וכל אחד צריך להדליק. מילא קערה שמן והקיפה פתילות--אם כפה עליה בליל - כיסה אותה במכסה לפני ההדלקה, כך שכל פתיל נראה בנפרד. כל פתילה ופתילה נחשבת כנר אחד - מעיקר הדין אפשר להדליק בכוסיות שמן מופרדות אחת מרעותה, מבלי חיבור ביניהם. אך המנהג כידוע להדליק בחנוכה העשויה כמקשה אחת, וכמעשים בכל יום ²⁵. וחנוכה עגולה שיש בה היכר לכל נר - כשרה. לא כפה עליה בליל--נעשית כמדורה - כבר לפני ההדלקה נחשבת כמדורה שעציה ערוכים להצתה ²⁶, שהאש תבער ותלהט את כל הפתילות, ולא יצא ידי חובתו. ואפילו כנר אחד אינה נחשבת.

זמן ומקום (ה-ח)

ה אין מדליקין נרות חנוכה קודם שתשקע החמה אלא עם שקיעתה - כלומר בזמן הסתרות השמש מעין רואים. לא מאחרין ולא מקדימין - הטעם ברור ופשוט כיון שחובה להדליקו בחוץ, הרי לפני השקיעה אינו ניכר ואינו נראה שהרי "נר בצהרים אינו מועיל". ואם ידליקנה לאחר צאת הכוכבים אינו היכר שמשום חנוכה מדליקו, כי באותה שעה כל אדם מדליק גם בחוץ בכל ימות השנה, ויאמרו שגם היום לצורכו מדליק. ולפיכך קבעו חכמים זמן הדלקתו עם שקיעת החמה (בערך בשעה 16:40), ולא לאחר שקיעתה, שבאותה שעה אין צורך לנר בחוץ כיון שעדיין אור בהיר, ומצד שני כבר רואים את הנר כי כבר נסתרה השמש לגמרי, ובכך הוא הפרסום. ולפיכך נפסקה הלכה ש"הדלקה היא המצוה, לא ההנחה" (הלכה ט), כי בעת זו בתוך הבית פנימה כבר שלטה החשיכה, ודרך בני אדם להדליק לצרכיהם, ויאמר לצרכו הדליק בתוך ביתו וכשיצא לצרכו- הוציאו עימו והניחו כאן. וכאשר חשכה ויצאו כוכבי הלילה- נשלם נגמר ונחשל זמן ההדלקה ²⁷. שכח או הזיד ולא הדליק עם שקיעת החמה, מדליק והולך - כלומר יכול בדיעבד להדליק במשך הזמן עד שתכלה רגל מן השוק - זמן בו נסתיים המסחר בשוק ²⁶. וזהו סוף זמן הדלקה ²⁷. עבר זמן זה, אינו מדליק - אפילו בלא ברכה אינו רשאי. שאולי ימשך להדליק כך, או הרואים אותו אם היה מן הראויים ללמוד

²⁶ **מציאות.** מארי: "כך אמרו [במסכת שבת] כא, ב בפירוש "עד שתכלה רגל מן השוק - עד דכליא רגלא דתרמודאיי". ומונה זה אינו מושג של פרסומי ניסא כפי שחשבו בו רבים לדעת רבנו, אלא מושג של זמן וכך אמרו במנחות...ועוד היתכן שר' יוחנן יתלה פרסומי ניסא באותם פלחים התרמודיים. אלא פשוט שזה מושג של זמן. ואנו הכרנו מצב כזה, היו הפלחים והבדווים העניים מביאים חבילי עצים למכירה, ועם תחילת השקיעה כלומר כשרק נסתרה החמה ממחרים למכור בכל מחיר שיוצע להם ומסתלקים. כך שעם צאת הכוכבים כבר כלתה רגל מן השוק. ולפיכך הגדיר רבנו מושג זה היטב...עבר זמן זה אינו מדליק", והוא כההיא דלא מצא אתרוג [לארבעת המינים בסוכות] - לא יביא לא פריש [חבוש] ולא רימון...".

²⁷ **מנהג תימן והלכה.** מארי: "מנהגיני היה בתימן להתפלל מנחה בציבור, ויוצאין ומדליקין וחוזרין לתפילת ערבית וללמוד תורה כנהוג, קצרו של דבר צריך להזהר בהדלקתה כתקנת חכמים ובלבד שלא יקדים ולא יאחר". ועל שאלה [משו"ת רועי בן זריהם. השאלה משוחזרת]: בבית הכנסת שלנו יש זקנים שקשה להם לצאת להדליק נרות חנוכה לאחר מנחה ושוב לחזור לתפילת ערבית, הדבר גורם לטורח ציבור. האם ניתן להדליק את הנרות לאחר תפילת ערבית? תשובת מארי: "טורח ציבור אינו יכול לגרום הדלקת חנוכה לאחר זמנה. אך אחרי מנחה או אחרי ערבית - אם דלקה בזמנה כמש" הרמב"ם - אין בכך כלום".

²⁸ **מנהג תימן.** מארי: "וכך במוצאי שבת מעיקר התקנה לאחר מעט. ומנהגיני להבדיל מיד עם צאת השבת ואחר כך מיד להדליק נר חנוכה". ונראה שכדאי להדליקה נר חנוכה לפני, שהרי היא מצוה עוברת. הארת הרב אליקים צדוק.

²⁹ מארי בתשובה בע"פ, הובאה בספר "משנת השמיטה", סימן ד, הערה ח.

³⁰ **מנהג תימן.** מארי: "יובתימן נהגו להניח את החנוכה מימין, לפי שהדליקו בכניסה לבית מבפנים, אבל היו שם חלונות לרחוב, כך שכל העובר ברחוב רואה את אור החנוכה, והסבה שלא הניחו בחוץ כי הגויים היו גונבים את החנוכה. ואם יניחו החנוכה משמאל תכבה בפתיחת הדלת וסגירתה מחמת הרוח ומשב הדלת ובשאר ימות השנה אין בכניסה אור".

³¹ הארת הרב אליקים צדוק.

³² ר"ח בשבת כב, ב. "וללא הרחקתו - המאירי הובא ביד"פ.

³³ מתוך סידור "שיח ירושלים".

³⁴ **הלכה.** הועתק משו"ת מארי לרועי בן זריהם, ותופיע בשו"ת שעתיד לראות אור ע"י הרב אברהם חמאמי.

³⁵ **לשון.** סוטה נכתב בכתבי יד רבנו "שוטה" בשין שמאלית, כלשון התורה (במדבר ה, ב).

ממעשיהם. ואם יברך תהיה זו ברכה לבטלה ועובר על "לא תשא" ואין עונים אחריו אמר²⁷. ובערב שבת - מקדימים מעט ומשתדלים להדליק בסוף הזמן (זמן כניסת שבת הוא טרם הסתרות השמש מעיינו) והוא שלא יגעו באיסור שבת. ואפשר להדליק אף לאחר נר שבת (ראה²⁸ שבת ה,ד), שאין הדלקת הנרות עושה קבלת שבת (ראה²⁹ שבת כט,יא), שנה שבת אין מניעה להקדימו. וצריך לשים בו שמן לכ 40 דקות. וכך במוצאי שבת מעיקר התקנה לאחר מעט, ומדליק מיד לאחר צאת הכוכבים (או מיד לאחר ההבדלה)²⁸.
נשארה דולקת אחר שכלתה רגל מן השוק--אם רצה לכבותה או לסלקה, עושה - ויתרת השמן מותרת לכל צרכי חול, אף אם כבה תוך זמנו³⁰.

ו כל השמנים - השלם: "ומי שאין לו שמן חולין להדליק נר חנוכה--מדליק שמן שריפה [=שמן תרומה שנטמא], שלא ברשות כוהן" (תרומות, יא,זו ויח). ומותר להדליק אף בשמן שביעית²⁹.
שמן השמנים נמשכים אחר הפתילה שאין השמנים עולים ונספגים בפתילה. ואין האור נתלית יפה באותן הפתילות אלא מסכסכת בו, קופצת מצד לצד. ואפילו בלילי שבת שבתוך בהן חנוכה, מותר להדליק בשמנים ופתילות שאסור להדליק בהן נר שבת "ומפני מה אין מדליקין בפתילות שאין האור נתלית בהן, ולא בשמנים שאין נמשכים אחר הפתילה--גזירה, שמא יהיה אור הנר אפל, ויטה אותה, בשעה שישתמש לאורה [וניתחייב במלאכת הבערה]" (שבת ה,ח) ויש עוד טעמים "שמא ינחנו ויצא...", "שמא יקח ממנו..." (ראה שם, י).
לפי שאסור להשתמש לנר חנוכה, בין בשבת בין בחול ולכן מותר להדליק משאר שמנים, שאין מצוותה למאור אלא להודיע הנס. ואפילו לבדוק מעות, או למנותן לאורה--אסור - אפילו שזהו תשמיש קל שאינו דורש עיון, הריהו ביזוי המצוה, וכמו במצוות כיסוי בעפר דם שחיתת חיה ועוף: "וכשמכסה, לא יכסה ברגלו, אלא בידו, או בסכין או בכלי--כדי שלא ינהוג מנהג ביזיון במצוות, ויהיו בזויות עליו: שאין הכבוד לעצמן של מצוות--אלא למי שציווה בהן ברוך הוא, והצילנו מלמשש בחושך, וערך אותם נר ליישר המעשים, ואור להורות נתיבות הישר; וכן הוא אומר "נר לרגלי, דברך; ואור, לנתיבותי" (תהילים קיט,קה). (שחיטה יד, יאטזו).

ז נר חנוכה, מצוה להניחו על פתח ביתו מבחוץ - וצריך לוודא שלא תזיק, "גמל שהוא טעון פשתן, ועובר ברשות הרבים, ונכנס פשתנו לתוך החנות, ודלקה בנרו של חנוניו [=בעל החנות], והדליק את כל הבירה [=הבניין]--בעל הגמל חייב, מפני שהרבה במשאוי: בין שעמדה הבהמה, בין שלא עמדה. הניח החנוני נרו מבחוץ--החנוני חייב אף בדמי פשתן, מפני שהניח נרו מבחוץ; ואפילו נר חנוכה, היה לו לישב ולשמור" (נזקי ממון יד, ד'יג). ואין לדעת רבנו היתר להדליק נרות חנוכה בבית הכנסת וכיוצא בו בברכה, שלא התקינו חכמים אלא בפתחי הבתים³¹. בטפח - כשמונה ס"מ (ראה נספח מידות ושיעורין). הסמוך לפתח, על שמאל הנכנס לבית--**כדי שתהיה מזוזה מימין, ונר חנוכה משמאל** - כדי שיהא מוקף במצוות. ומצוה זו היא רק לכתחילה, ואם אי אפשר אינה הכרחית (ראה דוגמא הלכה ג)³⁰; **ואם היה דר בעלייה** - לא בקומת קרקע. ולא חלקו חכמים בין אם העליה למעלה מעשרים או בתוך עשרים³², נראה ברור שאפילו היה דר למעלה מעשרים מניחו בחלון הסמוכה לרשות הרבים בין יחא היכר בין לא יחיה. ונר חנוכה שהניחו - שלא בדירה, למעלה מעשרים אמה - אמה היא כחמישים ס"מ. לא עשה כלום - לא קיים את המצוה. לפי שאינו ניכר - ונר חנוכה הרי הוא "כדי להודיע הנס" (הלכה יב).

ח בימי הסכנה - בימי רדיפת יהודים, שהחנוכיה מסגירה את יושבי הבית שהם יהודים. וצריך להיות בתוך הבית נר אחר - או מקור אור אחר. להשתמש לאורו - "לפי שאסור להשתמש לאור חנוכה" (למעלה, הלכה ו) ונר זה נקרא היום "שמש". ואינו חייב להיות חלק מהחנוכיה, ומודלק בשעת הסכנה, כשהחנוכה בתוך הבית³¹.

עד שתכלה רגל מן השוק; הדליקה וכבתה, אינו זקוק להדליקה פעם אחרת. נשארה דולקת אחר שכלתה רגל מן השוק--אם רצה לכבותה או לסלקה, עושה.

ו כל השמנים וכל הפתילות, כשרות לנר חנוכה, ואף על פי שאין השמנים נמשכים אחר הפתילה, ואין האור נתלית יפה באותן הפתילות. ואפילו בלילי שבת שבתוך ימי חנוכה, מותר להדליק בשמנים ופתילות שאסור להדליק בהן נר שבת, לפי שאסור להשתמש לנר חנוכה, בין בשבת בין בחול; ואפילו לבדק מעות, או למנותן לאורה--אסור.

ז נר חנוכה, מצוה להניחו על פתח ביתו מבחוץ, בטפח הסמוך לפתח, על שמאל הנכנס לבית--כדי שתהיה מזוזה מימין, ונר חנוכה משמאל; ואם היה דר בעלייה, מניחו בחלון הסמוכה לרשות הרבים. ונר חנוכה שהניחו למעלה מעשרים אמה--לא עשה כלום, לפי שאינו נכר.

ח בימי הסכנה, מניח נר חנוכה בתוך ביתו מבפנים; ואפילו הניחו על שלחנו, דיו. וצריך להיות בתוך הבית נר אחר, להשתמש לאורו. ואם היתה שם מדורה, אינו צריך נר אחר; ואם אדם חשוב הוא שאין דרכו להשתמש למדורה, צריך נר אחר.

ט נר חנוכה שהדליקו חרש, שוטה, וקטן, או גוי--לא עשה כלום: עד

בתוך הבית³¹.

החיוב (ט-יא)

ט נר חנוכה שהדליקו חירש - חירש וחירשת האמורים בכל מקום--הן האילמים שאין שומעין, ואין מדברים; אבל מי שמדבר ואינו שומע, או שומע ואינו מדבר--הרי הוא ככל אדם" (אישות ב,כו). **שוטה** - שאינו שלם בדעתו. **וקטן** - הפכו של גדול, והגדרת גדול: זכר בן שלוש עשרה ויום אחד ומעלה, או נקבה בת שתיים עשרה שנים ויום אחד ומעלה; ושהביאו שתי שערות למטה במקומות הראויים לשיער (ראה אישות ב בפרטי ההגדרה). **או גוי** - גוי, שוטה, חרש וקטן פטורים מהתורה כל המצוות. **עד שידליקנו במקומו** - ראה הטעם בביאור הלכה ה. **עששית** - פנס למאור. **שההדלקה היא המצוה, לא ההנחה** - ולכן בהדלקה הכל צריך להיות כנדרש: מקום, כמות שמן, זמן הדלקה והמדליק החייב. **ומותר להדליק נר חנוכה, מנר חנוכה אחר** - כיוון שר של מצווה הוא אין כאן בזיון מצווה (ראה ביאור הלכה ו) וכיוון שהדלקה היא המצוה³², וללא הרחקתו לבית אחר.

י חצר שיש לה שני פתחים בשתי רוחות - בשני כוונים שונים.

יא אורח - מי ששוהה בבית שאיננו ביתו בזמן ההדלקה. **שמדליקין עליו בתוך ביתו, אינו צריך להדליק עליו במקום שנתארח בו** - וכך גם אם בעל הבית אינו בביתו בזמן ההדלקה, אשתו או בנו הגדול ידליקו ובלבד שידליקו בזמן³³. **ואם היה לו בית בפני עצמו** - אם מארחיו נתנו לו דירת לאירוח. **אף על פי שמדליקין עליו בתוך ביתו--צריך להדליק בבית שהוא בו, מפני העוברין** - "שלא יאמרו העוברים ברוח זו לא הניחו נר חנוכה" (הלכה קודמת). ומכאן לבחורים הדרים בישיבה ובחדריה, אך עדיין סמוכים על שולחן הוריהם וכל מחסורם עליהם - נראה שפטורים מנר חנוכה, ואם ירצו ידליקו בלי ברכה, וזה כשהם דרים עם אחרים החייבים להדליק, אבל כשהם בפני עצמם נראה שחייבים להדליק מפני מראית העין³⁴. וחיללים שיש להם חדר מיוחד בבסיס חייבים להדליק³⁴. וכל אלו המדליקים מפני החשד (הלכות יא-א)-דיים בנר אחד כל יום כעיקר הדין², ואינם זקוקים לנרות נוספים להידור (כבהלכות א-ג).

חשיבות המצווה (יב-יד)

יב שואל כסף. **או מוכר כסותו** - בגדו. **ולוקח** - וקונה. **שמן ונרות** כולל נר למאור (שמש)³, **ומדליק** - כלומר הואיל והוא נזקק לצדקה בכל מקרה, ישאל גם עבור שמן לנר חנוכה, וכן מוכר את כסותו שהרי כיוון שהגיע לגבאי צדקה "מכסין אותו לפי כבודו מיד ואין בודקים אחריו" (מתנות עניים ז,ו)³.

יג הרי שאין לו אלא פרוטה אחת, ולפניו יש רק אפשרות אחת, לקנות יין לקידוש היום או לקנות נר להדלקת נר חנוכה. קידוש שבת הינה מצוה מהתורה, אך הקידוש על היין (או על הפת בליל שבת) - מצוותו מחכמים (ראה שבת כט,ו).

יד היה לפניו נר ביתו - נר לשבת. **ונר חנוכה, או נר ביתו וקידוש היום--נר ביתו קודם** יוצא שסדר החשיבות הוא נר ביתו שיש בו עונג שבת ושלוש בית, נר חנוכה שיש בו פרסום הנס, יין לקידוש. סיכום וחלק מדוגמאות (א) אם אין לו כסף אלא לאוכל - יקנה אוכל (פשוט). (ב) יש לו אוכל, אך לא פת ולא יין - יקנה נר שבת, אף אם יקר מנר חנוכה ויין ביחד⁴, ויאכל ללא קידוש (שבת ה,א²; כט,ו²). (ג) יש לו פת - יקנה נר שבת, יקדש על הפת בליל שבת ובבוקר שבת - יאכל ללא קידוש, שאינו יכול לקדש בבוקר אלא על היין (שבת כט,ז)². (ד) נשאר לו עוד - יקנה נר חנוכה². (ה) נשאר עוד - יקנה יין לקידוש. **משום שלום ביתו** - ומשום "שהו בכלל עונג שבת" (שבת ה,א). ומשום "ויהיה נר דלוק, ושולחן ערוך, ומיטה מוצעת--שכל אלו לכבוד שבת הן" (שם ל,ה). **שהרי השם נמחק** - השם המפורש "כל המאבד שם מן השמות הקדושים הטהורים שנקרא בהם הקדוש ברוך הוא, לוקה מן התורה... ושבעה שמות הם--השם הנכתב יוד הא ואו הא והוא השם המפורש, או הנכתב אלף דלת נון יוד, וא-ל, וא-לוה, וא-לוהים, וא-ה-יה, וש-

שידליקו מי שהוא חיב בהדלקה. הדליקו מבפנים, והוציאו דלוק והניחו על פתח ביתו--לא עשה פלוג: עד שידליקנו במקומו. אחז הנר בידו ועמד, לא עשה פלוג, שהרואה אומר, לצרכו הוא עומד. עששית שהיתה דולקת כל היום פלו, למוצאי שבת מכבה, ומברך, ומדליקה--שההדלקה היא המצוה, לא ההנחה. ומותר להדליק נר חנוכה, מנר חנוכה אחר.

י חצר שיש לה שני פתחים בשתי רוחות, צריכה שני נרות, שלא יאמרו העוברים ברוח זו, לא הניח נר חנוכה; אבל אם היו ברוח אחת, מדליק באחד מהן.

יא אורח שמדליקין עליו בתוך ביתו, אינו צריך להדליק עליו במקום שנתארח בו; אין לו בית להדליק עליו בו--צריך להדליק במקום שנתארח בו, ומשתתף עמהן בשמן. ואם היה לו בית בפני עצמו--אף על פי שמדליקין עליו בתוך ביתו--צריך להדליק בבית שהוא בו, מפני העוברין.

יב מצות נר חנוכה, מצוה חביבה היא עד מאד; וצריך אדם להזהר בה, כדי להודיע הנס, ולהוסיף בשבח האל והודיה לו, על הנסים שעשה: אפלו אין לו מה יאכל אלא מן הצדקה--שואל, או מוכר בסותו; ולוקח שמן ונרות, ומדליק.

יג הרי שאין לו אלא פרוטה אחת, ולפניו קדוש היום והדלקת נר חנוכה--מקדים שמן להדליק נר

די, וצ-באות. כל המוחק אפילו אות אחת משבעה שמות אלו, לוקה" (יסודי התורה ו,א-ב). לעשות שלום בין איש לאשתו - שם ה' נמחה בתהליך בדיקת הסוטה³⁵, האשה החשודה שבגדה בבעלה "ואחר כך מביא מגילה של עור טהור, כמו ספר תורה, וכותב עליה בלשון הקודש בדיו... כותב כל הדברים שהשביע אותה בהם, אות באות ומילה במילה, וכותב את השם ככתבו... ואחר כך מביא כלי חרס... ונותן לתוכו חצי לוג מים... ולוקח עפר מקרקע המשכן, ונותנו על פני המים... ומוחק לתוכן המגילה, לשמה; וימוחק יפה יפה, עד שלא יישאר במגילה רושם הניכר" (שוטה ג,ז-ח [ח-י]). גדול השלום, שכל התורה ניתנה לעשות שלום בעולם, שנאמר "דרכיה דרכי נועם; וכל נתיבותיה, שלום" (משלי ג,יז) - ודבר זה הזכיר גם בהלכות שבת, לאדם היחיד "אשר יעשה אותם האדם וחי בהם" (ויקרא יח,ה), ולא שימות בהם. הא למדת, שאין משפט התורה נקמה בעולם, אלא רחמים וחסד ושלוש בעולם" (שבת ב,ג). אם כן, נראה שכאן משמעו רחבה יותר, שהרי "לעשות שלום בעולם" היא הכנה לימות המשיח: "יראה מפשוטן של דברי הנביאים, שבתחילת ימות המשיח ... יעמוד נביא לישראל ליישר ישראל ולהכין ליבם... ואינו בא... אלא לשום שלום בעולם [ומבאר מהו השלום], שנאמר "והשיב [לקב"ה] לב אבות על [=עם] בנים" (מלאכי ג,כד) (מלכים ב,ג). ובימים אלו של ימות המשיח, תחזור מלכות לישראל, כמבואר: "אמרו חכמים, אין בין העולם הזה לימות המשיח, אלא שיעבוד מלכויות בלבד" (מלכים יב,א-ב). ומטרתה של מלכות: "להרים דת האמת, ולמלאות העולם צדק, ולשבור זרוע הרשעים, ולהילחם מלחמות ה' " (מלכים ד,ט). וחזון ימים אלו: "ומפני זה התאו כל ישראל נביאייהם וחכמיהם ימות המלך המשיח, כדי שינוחו ממלכות הרשעה שאינה מנחת להן לישראל לעסוק בתורה ובמצוות כהוגן, וימצאו להם מרגוע וירבו בחכמה, כדי שיזכו לחיי העולם הבא" (תשובה ט,חנ"ב). אם כן, בדברים שפתח רבנו "וחזרה מלכות לישראל", מסיים ומבהיר יעדו של מלכות המשיח. ונזכר למלך המשיח "מהרה ייגלה" (לשון רבנו בפרה אדומה ג,יב).

חנכה, על היין לקדוש היום: הואיל ושיניהם מדברי סופרים, מוטב להקדים נר חנכה שיש בו זכרון הנס.

יד היה לפניו נר ביתו ונר חנכה, או נר ביתו וקדוש היום--נר ביתו קדם, משום שלום ביתו: שהרי השם נמחק, לעשות שלום בין איש לאשתו. גדול השלום, שכל התורה ניתנה לעשות שלום בעולם, שנאמר "דרכיה, דרכי נועם; וכל נתיבותיה, שלום" (משלי ג, יז).

בריך רחמנא דסיען. נגמר ספר שלישי, בעזרת שדי. ומניין פרקים של ספר זה, שבעה ותשעים: הלכות שבת, שלשים פרקים; הלכות עירובין, שמונה פרקים; הלכות שביתת עשור, שלשה פרקים; הלכות שביתת יום טוב, שמונה פרקים; הלכות חמץ ומצה, שמונה פרקים; הלכות שופר וספה ולולב, שמונה פרקים; הלכות שקלים, ארבעה פרקים; הלכות קדוש החדש, תשעה עשר פרקים; הלכות תעניות, חמשה פרקים; הלכות מגלה וחנוכה, ארבעה פרקים.